

ELEŞTİRİ YAZISI 1:

Beyaz Kale'de Kimliğin Başkalaşımı: “Ek” Kavramı Üzerinden Bir Okuma

Doğu-Batı çatışması, Tanzimat'tan 20. yüzyılın ortalarına kadar Türk edebiyatında önemli bir kimlik meselesi olarak ele alınmıştır. Orhan Pamuk'un *Beyaz Kale* romanı da bu meseleyi kimlik ve benlik sorunu üzerinden tartışır. 17. yüzyıl İstanbul'unda geçen roman, Osmanlı bilgini Hoca ile Batılı köle Venedikli arasındaki ilişki üzerinden Doğu ve Batı arasındaki sınırların ne ölçüde korunabileceğini sorgular. Başlangıçta efendi ve köle, Doğulu ve Batılı olarak birbirinden ayrılan iki karakter, zamanla birbirlerinin düşüncelerini, korkularını ve arzularını paylaşarak birbirlerine benzemeye başlar. Bu çalışmada, romanın benzeşme ve yer değiştirme süreci aracılığıyla kimliği sabit bir öz olarak değil, “öteki”yle kurulan ilişki içinde şekillenen bir yapı olarak kurguladığı savunulmaktadır.

Pamuk'un *Beyaz Kale*'de “ötekilik” üzerinden kurduğu bu bağ Jacques Derrida'nın “ek” (*supplément*) kavramı üzerinden okunmaya elverişli bir yapı arz eder. Bir unsurun başka bir unsura yalnızca eklenmekle kalmayıp onun yerini alarak sınırlarını da dönüştürebileceğini ortaya koyan bu terim bireyin ötekiyle kurduğu bağa yeni bir perspektiften bakmayı mümkün kılar. Derrida'nın bu terimi, birbirinden kesin biçimde ayrıldığı düşünülen iki unsur arasındaki karşıtlığı sarsar (Johnson, 1981, s. xiii). Bu düşünce, taklit ilişkileri açısından da değerlendirilebilir. Birini ya da bir şeyi taklit etmek, yalnızca onu tekrar etmek anlamına gelmez; taklit edilenle kurulan ilişki, taklit edeni de dönüştürür. *Beyaz Kale*'de Hoca ile Venedikli arasındaki ilişki bu açıdan okunabilir.

Başlangıçta Doğu ve Batı'yı temsil eden iki ayrı karakter olarak görünen Hoca ve Venedikli, Doğu ve Batı'yı temsil eden kişiler olarak karşımıza çıkar. Ancak Padişah'ın istediği silahı icat etmek üzere birlikte çalışmaya başladıkça karşılıklı etkileşimin derinliği artar ve aralarındaki sınırlar giderek belirsizleşir. Bu süreçte birbirlerine rüyalarını, korkularını, arzularını, ailelerini ve yaşadıkları çevreyi anlatırlar: “Birbirimizi sonuna kadar tanımak yeterince çekici bir iş değil miydi? İnsanın, en küçük ayrıntısına kadar tanıdığı birisinin büyüüne, korkulu bir rüyayı sever gibi kapılacağını ileri sürdüm” (Pamuk, 2023, s. 54). Bu etkileşim sonucunda aralarındaki fiziksel benzerlik varoluşsal bir benzerliğe dönüşür ve başkalaşım, *Beyaz Kale* civarındaki son karşılaşmada zirveye ulaşır (Pamuk, 2023, s. 113-114). Bu sahneden sonra iki karakterden hangisinin Hoca, hangisinin Venedikli olduğu artık ayırt edilemez hâle gelir. Bu durum, romanın

sonunda okuru çözülemeyecek bir kimlik bilmeceyle karşı karşıya bırakır. Metnin son bölümünde Orhan Pamuk, bu başkalaşımın yarattığı belirsizliği şu şekilde açıklar: “Beyaz Kale'nin el yazmasını, İtalyan kölenin mi, Osmanlı Hoca'nın mı yazdığını ben de bilmiyorum” (Pamuk, 2023, s. 131). Bu belirsizlik, Derrida'nın “ek” kavramında ortaya çıkan ikame ve sınırların belirsizleşmesi fikrini akıllara getirir.

Ona göre orijinal kabul edilen kavramların kendi içinde bir eksikliği vardır ve bu eksiklik dışarıdan bir ekle tamamlanmalıdır. Bu durum, kavramlar arasındaki net ayrımları ortadan kaldırarak **sınırların belirsizleşmesine** yol açar; neyin asıl neyin ek, neyin içte neyin dışta olduğunu ayıran katı hiyerarşileri alaşağı eder.

Jale Parla da “Orhan Pamuk’un Romanlarında Arayış ve Başkalaşım” başlıklı makalesinde, Orhan Pamuk’un romanlarında kimlik ve başkalaşım arasındaki ilişkiye dikkat çeker. Parla, karakterlerin birbirlerinin yerine geçebilmesini yalnızca içerik düzeyinde bir benzerlik olarak değil, anlatının kuruluşunu da etkileyen bir dönüşüm olarak değerlendirir: “Hoca ve Venedikli’nin yaptığı gibi değiş tokuş edilen kimliklere, kimlik cüzdanlarının değiştirilmesiyle kavuşulacağı umulan yeni hayatlara, okurun yazarın rolünü, yazarın okurun rolünü çalmasına, takma isimlere olan meraka, taklitle orijinalin yer değiştirmesine kadar çok sayıda kimlik oyunu bütün Pamuk romanlarının baskın motifidir” (Parla, 2015, s. 249). *Beyaz Kale*’de Hoca ile Venedikli arasındaki sınırların giderek silinmesi de bu açıdan önemlidir. İki karakter arasındaki başkalaşım, yalnızca karakterlerin kimliğini değil, anlatının kime ait olduğu sorusunu da gündeme getirir. Hoca ile Venedikli arasındaki sınırların silinmesi, romanın sonunda anlatıcının kimliği ve aktarılan metnin özgünlüğü konusunda da benzer bir belirsizlik yaratır. Böylece roman, içerik düzeyinde iki karakterin kimliğini birbirine yaklaştırırken biçimsel düzeyde tarihsel metin ile yazar-anlatıcının yazdığı kurmaca metin arasındaki sınırları da belirsizleştirir (Parla, 2015, s. 242-243). Hoca ile Venedikli arasındaki eklentisellik hâli, *Beyaz Kale*’deki kimlik meselesinin düşünsel yapısını görünür kılar. Türk edebiyatında Tanzimat dönemi romanlarında sıklıkla karşılaşılan “Biz kimiz?” sorusu etrafında şekillenen “etkilenme endişesi” böylece *Beyaz Kale*’de bir tehdit olmaktan çıkar. Pamuk, bu eseriyle kimliklerin kaçınılmaz olarak bir başkalaşım sürecinden geçtiği düşüncesini öne sürer. Bu açıdan bakıldığında Pamuk’un *Beyaz Kale*’yi, Doğu ile Batı arasındaki karşılaşmayı iki ayrı kimliğin çatışması olarak değil, birbirini dönüştüren bir etkileşim süreci olarak kurguladığı görülebilir.

KAYNAKÇA

- Johnson, Barbara. (1981). *Translator's Introduction*. İçinde J. Derrida, *Dissemination*. University of Chicago Press.
- Pamuk, Orhan. (2023). *Beyaz Kale*. Yapı Kredi Yayınları.
- Parla, Jale. (2015). Orhan Pamuk'un Romanlarında Arayış ve Başkalaşım. *Türk Romanında Yazar ve Başkalaşım* içinde (s. 235-271). İletişim Yayınları.

ELEŞTİRİ YAZISI 2:

Okuyarak ve Yazarak Başkası Olmak: Orhan Pamuk'un *Yeni Hayat* Romanında Özgünlük Arayışı

Orhan Pamuk'un birçok romanında sorunsallaştırdığı konuların başında bireyin kendisi olması ya da başka birine benzemesi gelmektedir. Ancak bu türden bir kimlik arayışı her bir romanda farklı biçimde, çoğu zaman satır araları okunarak ortaya konabilir. Söz gelimi Pamuk'un *Yeni Hayat* romanında karakterlerin okuma ve yazma eylemleri romanın ilerlemesini sağlayan bir unsur olmanın ötesinde bireyin kendilik arayışını ve dönüşümünü mümkün kılan unsurlar olarak kurgulanır. Romanın ana karakteri, *Yeni Hayat* romanıyla aynı adı taşıyan bir kitap okur ve bu okuma eylemi onun tüm yaşamını gözden geçirmesine neden olur. Bu değişim kitabın ilk cümlesinde dahi açık bir biçimde görülür: "Bir gün bir kitap okudum ve bütün hayatım değişti." (Pamuk, 1994, s. 7). O hâlde denebilir ki okuma ve ardından gelen yazma eylemi sırasında karakter kendisini yeniden yaratmaktadır.

Ana karakterin kendini yeniden şekillendirme sürecinde dikkat çeken nokta, bireyin kendini dönüştürme sürecinde bir başkasına dönüşüyor oluşudur. *Yeni Hayat*'ta ana karakter okuma ve yazma eşliğinde kendine yeni bir benlik kazandırmaz. Çünkü "bir başkası olmak", bireyin kendisi olmasının ortadan kalkması anlamına gelmez aksine benliğin başka hayatlar, kişiler ve hatta metinler aracılığıyla yeniden kurulmasının koşulu olur. Romanın okuma ve yazma süreçleriyle kurduğu bu ilişki yazar ve okur arasında kurulan bağa gönderme yapıyor gibidir. Zira başkasına ait bir metnin okunması ve yeniden yazılması yoluyla özgünlük fikrini sorguladığı için bu kurgu

Pamuk'un kendi yazarlık pratiğini de metinler arasılık¹ bağlamında düşünmeye imkân verir. Bu bağlamda ana karakter Osman'ın ve romanda kitabı el yazısıyla kopyalayarak çoğaltan Mehmet'in okuma/yazma aracılığıyla geçirdiği dönüşüm, Pamuk'un yazarlık pratiğiyle de ilişkilendirilebilir. Zira yazar da farklı metinlerle kurduğu ilişkiler üzerinden kendi anlatı dünyasını sürekli yeniden kurmaktadır. Tıpkı yarattığı karakterler gibi okuma ve yazma aracılığıyla yeni dünyaları keşfetme fırsatı elde eden yazar, okudukça diğer çağdaş yazarlar gibi içinde yaşadığı gerçekliğe yabancılaşır. Bu, "[...] bütünleşmekte zorlandığı bu gerçekliği yansıtmaktan vazgeçip daha önce başka yazarlar tarafından yazılmış metinlerin dünyasına sığınması, onlardan yola çıkarak ikinci elden yeni bir kurmaca gerçeklik yaratması demektir." (Ecevit, 2008, s. 44) Dolayısıyla burada söz konusu olan yalnızca gerçeklikten uzaklaşmak değil, mevcut gerçekliğin başka metinler aracılığıyla yeniden kurulmasıdır. Okuma, bu açıdan yazarlığın öncesinde yer alan edilgen bir faaliyet olmaktan çıkar ve yeni bir kurmaca gerçekliğin üretim sürecine dâhil olur.

Romanına karakterlerinden Mehmet'in *Yeni Hayat*'ı yeniden yazma biçimine ilişkin sözleri hem Orhan Pamuk'un hem de Mehmet'in kaleme aldığı *Yeni Hayat* romanında özgünlük ve yeniden yazma ilişkisini nasıl kurduğunu göstermesi bakımından önemlidir: "Başkaları işime kitabı kopya etmek de diyebilir ama basit bir kopya işinden ötedir benim işim. Hissederek, anlayarak ve her seferinde her cümle, her kelime, her harf benim buluşummuş gibi yazarım" (Pamuk, 1994, s. 158). Mehmet'in sözlerinde özellikle "benim buluşummuş gibi" ifadesinin kullanılması önemlidir çünkü burada özgünlük, hiçbir etkilenmenin bulunmadığı bir ilk üretimden ziyade, başkasına ait olanın kişinin kendi deneyimi ve bilinci içerisinden geçirilerek yeniden kurulmasıyla ilişkilendirilir. Bu açıdan bakıldığında *Yeni Hayat*'ta yeniden yazma eylemiyle gündeme gelen özgünlük sorunu, yalnızca romanın kendi anlatı dünyasına ait bir mesele olmaktan çıkarak Pamuk'un yazarlık anlayışının daha geniş bir boyutuna işaret eder. Bu açıdan metinler arasılık, yalnızca önceki metinlere yapılan göndermelerin toplamı değil, yeniden yazma yoluyla özgünlüğün nasıl üretilebileceğini sorgulayan bir yazma pratiğidir. Yıldız Ecevit "Metnin birçok yerinde yinelenen yeniden yazmak olgusu, bir yandan yazılanı yaşamak ya da yazarak yaşamak gibi farklı katmanlardan düşüncelere çağrı çıkarır; öte yandan ise postmodern edebiyatın, eski metinlerden esinlenerek 'yeniden yazmak' diyebileceğimiz metinler arası eğiliminin de altını çizer. Yazma eylemi, yeniden yazma eylemine dönüşmüştür çağımızda." (Ecevit, 2008, s. 143) diyerek

¹ Metinler arasılık: "Bütüncül bir yapıya kavuşturulması amacıyla bir edebî metnin dokusuna hem edebiyat alanından hem de başka alanlardan metin parçalarının katılması." (Türk Dil Kurumu, t.y., "Metinler arasılık" maddesi).

Pamuk'un bu eğilimden faydalanarak yazma edimini irdelediğini göstermiş olur. Bu noktada romanın özgünlük arayışı da tamamlanmış bir sonuca ulaşmaktan çok, yeniden yazma eyleminin kendisine yerleşir. Başka bir deyişle Pamuk için özgünlük “başkasından bağımsız olmak” değil, başkasından alınanı dönüştürebilecek bir yazarlık biçimi geliştirmekle mümkün hâle gelir.

Kaynakça

- Ecevit, Yıldız. (2008). *Kurmaca Bir Dünyadan: Türk Romanında Postmodernist Açılımlar*. İletişim Yayınları.
- Pamuk, Orhan. (1994). *Yeni Hayat*. İletişim Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (t.y.). Metinler arasılık. *Güncel Türkçe Sözlük*. Erişim tarihi: 24 Eylül 2026, <https://sozluk.gov.tr/>